

naše kulture i dati našem društvenom životu novu kvalitetu. Njegova vlastita analiza aktualne situacije, nažalost, ne ide u prilog nadi.

»Ovdje zauvijek« izvanredno je i vrijedno djelo, kako u opisu aktualne evropske migrantske situacije tako još više u teorijskom tumačenju suvremenoga migracijskog fenomena kao univerzalne radne migracije relativnog viška stanovništva, izazvane potrebama akumulacije kapitala »centra« i ovisnošću »periferije« evropskoga (svjetskog) kapitalističkog sistema. Suvremeno autorovo kretanje u nekoliko fundamentalnih područja društvenog istraživanja učinit će, vjerujemo, ovu knjigu nezabildaznom referencom u široj interdisciplinarnoj literaturi o migracijama.

Ako je riječ o nekim bitnim primjedbama, one bi se odnosile na ipak predominantnu imigracijsku perspektivu gledanja na (i)migrante. Povratak se pokazuje samo kao inicijalna namjera i čin onih koji su se već vratili. Ako je stvarna jednakost u multikulturnom i multirasnom društvu alternativa nade za naše imigracijsko društvo, zar doista više ne postoji alternativa povratka, barem nekih, za naše imigracijsko društvo?!

Milan Mesić

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ МИГРАЦИИ

(Suvremeni problemi migracije)

Мысль, Москва, 1985

Rasprava o suvremenim problemima migracija već je sama po sebi zanimljiva, pa stoga i svako stavljanje ove rasprave u znanstveni kontekst pobuđuje posebnu pažnju. *Migracije* su kao raznovrsni oblici prostornog premještanja ljudi suvremeni *problem*, po shvaćanju mnogih proučavatelja, jer *promjenama* što ih (nužno) potiču, kako u emigracijskom tako i u imigracijskom prostoru, dovode do svojevrsne dezintegracije postojećih društvenih struktura. Zato nije neobično da se u raznim zemljama pojavljuje sve više istraživačkih radova koji pokušavaju artikulirati što jest a što nije problem u vezi migracijskog kretanja stanovništva.

Knjiga što ju je kao zbornik članaka pod naslovom *Suvremeni problemi migra-*

cije izdao moskovski izdavač raspravlja o problemima unutrašnjih migracija u Sovjetskom Savezu. Redakcija literature za demografiju i socijalne probleme stanovništva ujedinila je sedam radova istaknutih sovjetskih proučavatelja demografske i migracijske problematike koji — uzeti u cjelini — čini se predstavljaju glavne tokove, metodička i tematska uporišta te temeljna pitanja današnjih istraživanja i promišljanja (unutrašnjih) migracija u Sovjetskom Savezu.

Prvi tekst »Aktualni problemi migracija i njihovo klasificiranje« što ga je napisao L. L. Ribakovski ima očito funkciju da već na početku ocrta položaj migracijske znanosti spram naslovljene teme knjige. Autor u svom članku navodi značajke najaktualnijih problema migracija, obrazlaže i dokazuje koncepcije i pravce njihova rješenja, a iznosi i rezultate problemske klasifikacije teritorija SSSR-a po migracijskim posebitostima. Smatra da u suvremenim uvjetima značajno raste potreba za »optimizacijom« migracijskih procesa i razradom »mehanizma djelotvornijeg reguliranja te društvene pojave« (str. 3). To se, dakako, odnosi na sva područja Sovjetskog Saveza nezavisno od stupnja društveno-gospodarske razvijenosti, urbaniziranosti područja, etničkog sastava stanovništva, osobitosti demografske situacije i prirodno-geografskih uvjeta. No, upravljanje migracijama nije moguće izvan okvira traženja i analiziranja općih zakonitosti njihova razvitka, niti neovisno o teritorijalnoj diferencijaciji migracijske pokretljivosti stanovništva. Za potrebe takve analize neizostavno je potrebno istražiti činioce i proučiti društveno-gospodarsku uvjetovanost migracija. S druge pak strane, smatra Ribakovski, konkretna pitanja o tome koje metode upotrijebiti u reguliranju (razvrstavanju) migracijskih tokova pretpostavljaju sveopći proračun teritorijalne diferencijacije migracijskih procesa, njihovu klasifikaciju, razliku upravnih gladišta za područja što se odlikuju različitim silinom i uspješnošću migracijske dinamike.

Ribakovski u kratkim crtama prikazuje razradu specijalne klasifikacijske sheme za istraživanje teritorijalne diferencijacije migracijskih procesa (str. 8—12), a krajnji rezultat opisanog istraživanja pokazuje da je u Sovjetskom Savezu moguća razdoba područja (saveznih republika, pokrajina, itd.) na tri problemske skupine: onu u kojoj se primjećuje pojačano »suživlja-

vanje» /«приживаемость»/; skupinu područja što ih obilježavaju problemi »ustaljivanja populacije«, i onu u kojoj se zapaža povećanje migracijske pokretljivosti stanovništva. Na kraju svoga priloga ističe da se »važan rezultat provedenog istraživanja sastoji u tome što je postalo moguće u svakoj problemskoj grupi izdvojiti tipski najreprezentativnija područja koja se u najvišem stupnju podudaraju sa srednjim parametrima (medijanom i aritmetičkom sredinom)« (str. 13). Po njegovu mišljenju to u praksi može biti korisno te je u tom smislu izbor najtipičnijih područja iz svake problemske grupe neophodan za kasnija pripremanja migracijske politike u razrezivanju različitih tipova područja.

Analizom osobitosti ovih problemskih tipova područja bave se ostali radovi. Tako G. F. Morozova u članku »Teritorijalna diferencijacija suživljavanja preseljenika« razmatra proces osposobljavanja novonaseljenih za prihvaćanje nove sredine (srodivanje, uživljavanje) i njegovu povezanost s adaptacijom i aklimatizacijom, te navodi i načine prilagođenja istraživanju tog problema. Autorica ističe razliku između termina 'suživljavanje', 'adaptacija' i 'aklimatizacija'. Dokazuje da je suživljavanje »konačni rezultat migracije« što proizlazi iz visokog stupnja socijalno-biološke adaptacije i da ga određuju kako prirodno-klimatski, tako i socijalno-psihološki uvjeti područja useljenja. Adaptacija pak, po autoričinu mišljenju ne može se smatrati konačnim rezultatom migracije jer čovjek se može adaptirati i radno, i ekonomski, i životno, ali da se ipak ne »srodi sa novom sredinom« (str. 19). Zbog tih razloga *puno prihvaćanje nove sredine* (suživljavanje) »pretpostavlja, kao jedan od najvažnijih uvjeta okončanja procesa srodivanja, i adaptaciju i aklimatizaciju kao jedan od oblika adaptacije« (isto). Morozova u ovom kontekstu kaže da tek potpuna psihološka preorijentacija preseljenika jamči njegovo suživljavanje na novom mjestu. Na kraju, ona na osnovi pokazatelja što su karakteristični za taj problem razdjeljuje pojedina područja u različite grupe te je na taj način moguće izdvojiti ona u kojima je problem suživljavanja posebno naglašen.

Problemom ustaljivanja stanovništva bavi se L. V. Makarova u tekstu »Problem ustaljivanja seoske populacije i područja njegova protezanja«. Nakon dosta iscrpne analize naslovljena problema autorica za-

ključuje da se problem ustaljivanja stanovništva proteže na sve veći obujam područja evropskog dijela Sovjetskog Saveza, pri čemu obuhvaća uglavnom seoske predjele. Stoga su i mjere za utvrđivanje kretanja stanovništva u Centralnoevropskoj Rusiji osobito važne upravo u seoskim sredinama. Diferencijacija područja u zavisnosti od zaoštrenosti postavljanja problema svjedoči o mogućnosti prelaženja seoskih predjela većine rajona u kategoriju onih koji imaju nedostatak radne snage.

N. V. Tarasova u radu »Problem porasta migracijske aktivnosti stanovništva« dokazuje aktualnost povišene migracijske aktivnosti stanovništva, u predjelima sa suviškom radne snage. Na osnovi analize pokazatelja izdvojila je skupinu područja u kojima je problem aktiviranja migracijske pokretljivosti stanovništva najoštrij. Navela je i uzroke niske mobilnosti starosjedilačkog stanovništva Srednje Azije. Na kraju je formulirala svojevrsnu koncepciju migracijske politike za aktiviranje teritorijalne pokretljivosti stanovništva.

U radu »Utjecaj migracijskih procesa na prirodni porast stanovništva«, što ga je također napisala N. V. Tarasova, analiziraju se činioci utjecaja migracije na jačinu procesa nataliteta i mortaliteta stanovništva u različitim područjima zemlje. U cjelini, provedena analiza utjecaja migracija na prirodni porast stanovništva potvrđuje da se uloga migracije u formiranju stanovništva ne ograničuje apsolutnim razmjerima migracijskog prilaza za jedan ili drugi period. Značenje migracijskih procesa u demografskome i gospodarskom razvitku područja znatno je veće »zbog uključenja ili, obratno, isključenja migranata iz prirodne reprodukcije« (str. 81).

N. I. Koževnjikova (»Migracijski procesi i njihova povezanost sa socijalno-demografskim razvitkom područja«) razmatra pitanje povezanosti migracijskih procesa i razine života stanovništva. Međusobna veza parametara migracije s pokazateljima razine života provedena je prema najvažnijim od četiri grupe pokazatelja migracije (uspješnosti migracijske razmjene, intenzivnosti migracijskih odnosa, pokazatelja etničke i genetičke strukture, dinamike brojčanog sastava stanovništva).

U posljednjem prilogu (»Glavne etape razvoja migracijske razmjene između grada i sela«) L. V. Korelj analizira pravce, intenzivnost i metode reguliranja preras-

podjele stanovništva između gradske i seoske sredine. Autor tumači kako su neophodne daljnje razrade i usavršavanja puteva i načina racionalizacije migracija između grada i sela u uvjetima suvremene demografske situacije.

Radovi sakupljeni u ovoj knjizi značajan su doprinos analizi suvremenih unutrašnjih migracija u Sovjetskom Savezu unatoč upitnostima što se kroz njih provlače. Jedna od odmah vidljivih nedostatnosti, bez obzira na analize istraživački vrijedne i privlačne, jest izostajanje antropologijskih i ostalih kritičkih opaski. Tekstovi ovog zbornika poprilično su uniformni i očito svi izviru iz istoga proučavateljskog kruga, a problemi se gotovo bez izuzetka razmatraju funkcionalistički. Sam naslov knjige evidentno je pretenciozan i može se opravdati jedino pretpostavkom da za priređivače ove knjige osim unutrašnjih migracija (i to samo ekonomskih) ne postoji sav preostali kompleks migracijske problematike. Autori ni na trenutak ne dovode u sumnju samu raspravu o migracijama te one na taj način neizostavno ostaju problemom.

Josip Kumpes

Silva Mežnarić

BOSANCI — A KUDA SLOVENC I DU NEDELJOM?

»Filip Višnjić«, Beograd, 1986, str. 231.

Povjesničari mogu tvrditi da ljudsku prošlost, između ostalog, karakterizira po-traga naroda, plemena, skupina i pojedinaca za svojim »mjestom pod suncem«, stalnim naseljem, domom. Danas je go-tovo čitava naša planeta isprepletana gu-stom mrežom međusobno povezanih gra-dova i naselja, a nomadi su atavizam. No ipak, kretanja stanovništva nikako ne je-njavaju. Milijuni ekonomskih migranata i izbjeglica u potrazi za boljim ili sigurni-jim uvjetima života čine demografsku sli-ku svijeta svakoga dana drukčijom.

Silva Mežnarić ograničava temu svoje knjige na jedan mali segment ovog fenomena — imigraciju iz drugih republika i pokrajina Jugoslavije u Sloveniju. Ali rezultati njezina rada, pristup temi i zak-

ljučci prelaze usko postavljene okvire. Sto-ga mogu biti od koristi ne samo sociolo-zima, demografima i ekonomistima nego i svakome koga zanima dinamika suvreme-nog svijeta i načini na koje se ona može istraživati i razumjeti.

Podaci u ovoj knjizi rezultat su dugogo-dišnjeg istraživanja (1975—1983), te mno-gih intervjua koji su provedeni tokom 1983. u Sloveniji i sjeverozapadnoj Bosni. Na taj je način uspostavljen dijalog između empirijskih podataka o imigrantima u Sloveniji i praktične svijesti imi-granata, njihove svakodnevice. U tom kon-tekstu intervju je uzet kao moment pro-izvodnje strukturalnih oblika sistema. In-zistirajući na neparadigmatičnosti zbilje, autorica polazi od kritike funkcionalizma u postojećim istraživanjima migracija i uvodi kvalitativni pristup. Takvo istraživačko us-mjerenje centrirano je oko pojma akcije i pojedinca u suvremenoj sociologiji. Ovakav pristup utemeljen je u teoriji struktu-racije Anthonyja Giddensa i konceptu du-alnosti strukture »koji se zasniva na spoz-naji da su strukturirane karakteristike dru-štvenih sistema istovremeno medij i re-zultat ljudskoga društvenog čina« (str. 82). Dakle, predmet istraživanja nije struk-tura već ljudski agens, s tim da je težište bilo na ispitivanju praktične, a ne diskur-zivne svijesti.

Migracije se, u svakom slučaju, mogu nazvati »složenim« društvenim fenome-nom. Zato njihovo proučavanje podrazumi-jeva slojevit pristup u kojem se demo-grafski i ekonomski podaci upotpunjavaju intervjuiima te tako kontekst, društvena zbilja, poprira jasnije obrise. Takvu me-todu možemo nazvati metodom *multisite-multimethod* (M/M), što je u stvari »kon-glomerat metoda kojima se pokušava raz-biti rigidni pristup takozvane pozitivističke sociologije« str. (84). Valja napomenuti da ovakav pristup istraživanju nije nov u svjetskoj sociologiji (a to autorica i na-glašava), ali da ga je teško naći u jugo-slavenskih sociologa. Zato mi se čini da će ova knjiga (iako autorica napominje da ona »nije metodološki ili pak teorijski pri-ručnik« — str. 14), ispuniti postojeću prazninu, i to upravo kao primjer i priru-čnik.

Globalno uzevši, ova knjiga predstavlja pokušaj preispitivanja sociologijskog poi-manja individue, subjekta, strukture, si-stema, to jest TOTALITETA u procesu mi-jene. Taj dinamički moment S. Mežnarić promatra s perspektive *interakcijskog po-*